

PROMĚNY GEOPOLITIKY TURKMENISTÁNU V LETECH 2009–2011 MOŽNOSTI A LIMITY EVROPY

SLAVOMÍR HORÁK

Abstract

The Changing Geopolitics of Turkmenistan between 2009 and 2011
Opportunities and Limits. The European Perspective

This paper critically examines the export potential of the Turkmen gas in the short- and medium run. It explores to what extent is it feasible for Europe to join the increasing competition for the Turkmen gas. Although the paper argues that European customers might benefit from securing gas imports from Turkmenistan, serious geopolitical obstacles are likely to hamper Europe's efforts to open up new gas supply routes. For Europeans, the biggest challenge comes in the form of assertive policies pursued by regional powers, such as China, Russia, Iran, and India, who enjoy an advantage of geographic proximity to Turkmenistan.

Keywords: Turkmenistan, Europe, geopolitics, natural gas, pipelines

Když v únoru 2007 nově zvolený turkmenský prezident Berdimuhamedow vyhlásil politiku „otevřených dveří“, začaly se do Ašgabatů sjíždět delegace z nejrůznějších koutů eurasijského kontinentu. Tématem rozhovorů byly možnosti rozvoje předpokládaných čtvrtých největších zásob zemního plynu na světě. Tento faktor je klíčovou konstantou geopolitického soupeření o Turkmenistán. Z vnitroturkmenského pohledu platí totéž: export energetických surovin a zejména zemního plynu je hlavním determinantem zahraniční politiky země, přičemž cílem obou turkmenských prezidentů po roce 1991 – Saparmurata Nijazova i Gurbanguly Berdimuhamedowa – bylo a je obchodování s plynem na základě schématu, který by přinesl co nejvíce dividend právě vládnoucí vrstvě.

Vhodné klima na turkmenské vnitropolitické scéně roztočilo po roce 2007 velmocenskou hru o středoasijské energetické suroviny na plné obrátky. Právě

toto období, spojené s několikanásobnou změnou akcentů turkmenské zahraniční politiky, naplno odhalilo závislost této středoasijské země na exportu zemního plynu. Zároveň ukázalo, jakým způsobem může vůdce jednoho relativně periferního státu s významnými zásobami strategických surovin měnit geopolitické myšlení klíčových mocenských center i hlavní toky strategických surovin na eurasijském kontinentě. Růst významu jednoho partikulárního vůdce ve značně centralizovaném systému může přitom vést k přeceňování role Turkmenistánu na mezinárodní scéně, a to jak z vnitřního, tak i vnějšího hlediska. Hra s mnoha vektory exportu svého plynu při nezajištěném růstu produkce sice vede k udržování potenciální nejistoty mezi odběrateli, avšak v konečném důsledku budou ve výhodě ti odběratelé, kteří budou schopni vmanévrovat Turkmenistán do co největší závislosti na exportu jejich vlastním směrem.

Následující text proto bude analyzovat vývoj turkmenské geopolitiky z důrazem na její proměny v letech 2009–2011. Tyto proměny se odrazily nejen v radikální změně exportních tras turkmenského plynu, ale také ve změně turkmenské strategie jejich diverzifikace. Následně jsou ukázány důsledky těchto metamorfóz pro evropskou politiku, která v perspektivě považuje Turkmenistán za jednoho z klíčových dodavatelů zemního plynu. Ústřední otázkou pro EU v této souvislosti zůstává schopnost Turkmenistánu stát se skutečně kvalitním a stabilním dodavatelem tohoto paliva, které může pokrýt očekávanou narůstající poptávku v Evropě a vést k diverzifikaci evropského importu a snížení závislosti na Rusku. Text předpokládá, že geopolitický význam Turkmenistánu je spíše přeceňován. V oblasti mezinárodních vztahů vede tato skutečnost k aktivizaci vnějších hráčů. Z vnitroturkmenského hlediska je akcent na mezinárodní vztahy země hlavním důvodem stále utužující se konzervace politického systému v zemi.

Geopolitika Turkmenistánu

Klasické geopolitické myšlení 19. století předpokládalo zajištění přístupu státu k surovinám pomocí teritoriální expanze, tj. přímého rozšíření vlastního území či budování koloniálních impérií.¹ I díky tomu se poprvé v dějinách lidstva téměř kompletně zaplnila politická mapa světa.² Nové, postmoderní formy geopolitického uvažování se oproti tomu neodehrávají již výlučně v určitých teritoriálních dimenzích a zdůrazňují především globální kyberprostor a rostoucí roli nestátních

¹ Geopolitikou je v tomto případě myšleno především velmocenské soupeření, nikoliv vědecká disciplína, jejíž základy byly položeny na počátku 20. století.

² Gearóid Ó Tuathail, *Critical Geopolitics: The Politics of Writing Global Space* (London: Routledge, 1996), 19.

aktérů.³ Energetika či, jak někteří autoři výstižněji uvádějí, energieopolitika je i nadále oblastí, kde jsou přítomny prvky klasické geopolitiky (byť bez nutnosti přímé teritoriální expanze).⁴ Virtuální realita a prohlášení o budoucích dodávkách zde však neplatí. Suroviny totiž nelze převézt virtuálně, nýbrž vždy pouze pomocí reálně existujících infrastrukturních sítí. To vyžaduje těsnou mezistátní interakci v regionálním měřítku.

Zvláště to potom platí o nově nezávislých státech Střední Asie, včetně Turkmenistánu, jež nemají přímý přístup k moři, a tedy nemohou na svém území vybudovat velkokapacitní terminály na zkvalněný zemní plyn či jinou dopravní infrastrukturu umožňující přímé spojení s odběrateli na zahraničních trzích. A právě schopnost propojení příslušného státu s okolním i vzdálenějším světem určuje možnosti a limity jeho obchodu. Dopravní infrastruktura se tak stává klíčovým faktorem rozvoje geograficky uzavřených vnitrozemských států.⁵

K samotné stavbě dopravních sítí se přidává i nutnost dlouhodobého budování dobrých vztahů s okolními státy, na jejichž tranzitu je uzavřený stát závislý. V tomto ohledu platí, že větší diverzifikace dopravních tepen snižuje závislost určitého státu na jednom či několika málo mocenských centrech. Větší diverzifikace totiž obvykle může zabránit utváření kartelů mezi státy, na nichž je surovinově bohatý stát závislý. V každém případě však vnitrozemské státy musejí ve svém zahraničním obchodu výrazně spoléhat na řetězec „producent – prostředník (tranzitní země) – konečný odběratel“ ve smyslu Stalkenbergovy teorie her.⁶

Pokud se podíváme konkrétně na Turkmenistán, potom až do konce roku 2006 byla tato země v důsledku izolacionistické politiky prvního prezidenta Saparmurata Nijazova-Türkmenbašyho vázána především na Moskvu, jež byla hlavním odběratelem zemního plynu, nepočítáme-li v to lokální dodávky do Íránu, jež byly zahájeny v roce 1997. Tento monopol narušila až čínsko-turkmenická generální dohoda z roku 2006 o stavbě první skutečně alternativní trasy vývozu zemního plynu z Turkmenistánu do Číny. Tento projekt byl ve své první fázi dokončen koncem roku 2009. Zároveň byla navýšena přepravní kapacita plynu do Íránu a v průběhu roku 2010 se na energieopolitické mapě Turkmenistánu opět objevily doposud spíše jen hypotetické projekty dopravy plynu vedoucí západním směrem

³ Gearóid Ó Tuathail, „Postmodern Geopolitics? The modern geopolitical imagination and beyond“, in *Rethinking Geopolitics*, eds. Gearóid Ó Tuathail and Simon Dalby (London: Routledge, 1998), 23–33.

⁴ Ulke Aribogan and Mert Bilgin, „New Energy Order Politics Neopolitics: From Geopolitics to Energygeopolitics“, *Uluslararası İlişkiler (International Relations)*, Vol. 5, No. 20 (Winter 2009), 109–132.

⁵ S. Frederick Starr, ed., *The New Silk Roads. Transport and Trade in Greater Central Asia* (Washington: Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, 2007).

⁶ H. von Stackelberg, *Market Structure and Equilibrium* (Berlin: Springer, 2011).

do Evropy a jižním směrem do Pákistánu a Indie. Výrazně rovněž posílila politika Evropské unie vůči Turkmenistánu, což se projevilo mj. i odblokováním obchodní dohody, jejíž přijetí v Europarlamentu doposud naráželo na kritiku demokratických deficitů turkmenského vládnoucího režimu.

Budeme-li aplikovat Stalkenbergův model na Turkmenistán, zjistíme, že jeho postavení může být, s ohledem na sílu či okolnosti v ostatních dvou částech řetězce, poměrně nepevné. Turkmenistán nedisponuje zásobami plynu, na nichž by bylo závislé značné množství států (jako například Rusko v Evropě). Geopolitický význam Ašgabatů v souvislosti s bojem o středoasijský plyn sice roste, avšak absence jiných exportních alternativ, s tím související rostoucí závislost země na vývozu této suroviny a v neposlední řadě i výkyvy v poptávce na světových trzích činí Ašgabat odkázaným na postoj jeho partnerů. Z hlediska teorie posloupnosti tedy Turkmenistán patří spíše ke slabším článkům řetězce, tzn. jeho pozice do značné míry odvisí od postoje tranzitních států a odběratelů. Snížení odběru ze strany jednoho odběratele může tak pro Turkmenistán znamenat značné problémy v podobě výpadku příjmů z exportu energetických surovin.

V turkmenském zájmu je tak dodávat co nejvíce plynu při zajištění co možná nejširšího portfolia odběratelů. Od smrti prvního prezidenta Türkmenbašyho usiloval nový prezident o to přilákat do země zahraniční investory a mobilizovat vlastní zdroje, pochopitelně především v zájmu samotné turkmenské politické elity. Nebývalý zájem o Turkmenistán ve světě však naráží na celou řadu nedostatků a domácích problémů. Především se jedná o nejisté objemy zásob zemního plynu v samotné zemi, možnosti a limity těžby, otázky cenotvorby, spolehlivost Turkmenistánu garantovat své závazky a nakonec také systém samotného řízení státu, vedoucí v důsledku ke klientelismu (s preferencí vládnoucího klanu Ahal Tekke), nepotismu a korupci.

Nejisté zdroje a limity těžby turkmenského plynu

Nejistý objem zásob zemního plynu v zemi a možnosti jeho těžby patří k hlavním problémům současného velmocenského soupeření o Turkmenistán. Zatímco i v případě Íránu (bez ohledu na problematickou povahu režimu z hlediska některých vnějších aktérů) jsou k dispozici relativně spolehlivá data a investoři mohou na základě těchto údajů vkládat investice do konkrétních projektů, Turkmenistán dosud podobně hodnověrná data nezveřejnil. Turkmenské vedení provedlo v letech 2006 a 2008 dva „nezávislé“ audity zásob zemního plynu. Jejich výsledky jsou však předmětem státního tajemství a o jejich obsahu se vedou spekulace. V oficiálním turkmenském tisku se objevila informace o výsledcích auditu firmy

Gaffney, Cline & Associates, podle níž by nedávno prozkoumané naleziště Jižní Jolotan mělo disponovat 4–14 bln. m³ plynu, což by překonalo největší ruské plynové pole Štokman (3,7 bln. m³) a zařadilo tuto strukturu mezi největší naleziště na světě.⁷ V roce 2010 turkmenské oficiální kruhy zvýšily tento odhad na 18 bln. m³ a později oficiální turkmenská média zveřejnila, že zásoby nacházející se pouze na největším plynovém poli Osman-Jižní Jolotan dosahují úrovně 21 bln. m³.⁸ Pokud by se tento údaj zakládal na pravdě, znamenalo by to, že by se v zemi nacházelo druhé největší naleziště zemního plynu na světě (větší zásoby má pouze iránský Jižní Párs). Podle oficiálních odhadů by tak měl mít Turkmenistán dostatečné množství plynu pro uspokojení všech odběratelů. Ve skutečnosti však tato fakta narážejí na zjevnou nespolehlivost, s ohledem na falzifikaci prakticky veškerých oficiálních statistik v zemi.

Vedle obtíží s ověřením skutečných zásob zemního plynu jsou navíc problémem i relativně nízké vnitřní investice do plynárenské infrastruktury a zejména potom nedostatek technických kádřů v energetice. Právě v souvislosti se změnou geopolitického chápání přistoupil Turkmenistán ke zlepšení vnitroturkmenské magistralní sítě plynovodů. Zejména se jedná o plynovod Východ–Západ, který by měl propojit naleziště ležící v jižním Turkmenistánu s nalezišti na západním pobřeží Kaspického moře. Nicméně jeho realizace je za současných turkmenských poměrů stále nejistá. Zadání prezidenta znamená nutnost splnit plán ve vytyčený rok, tj. do roku 2015, nicméně v současných turkmenských podmínkách (ideologizace rozhodování i nekvalitně odvedená práce nekvalifikovaných rukou) lze očekávat problémy při zprovoznění plynovodu, přinejmenším v prvních několika letech. Úspěšné zprovoznění trasy navíc zdaleka nemusí být doprovázeno otevřením navazujících plynovodů do Ruska (Kaspický pobřežní plynovod) a do Ázerbájdžánu (Transkaspický plynovod).

Největším problémem klanově-autoritářského politického systému v Turkmenistánu však zůstává práce s kádry. Do řady odborných funkcí byli v posledních letech dosazováni lidé spříznění s prezidentem, což způsobilo další odliv kádřů, a to včetně specialistů v těžářském odvětví.⁹ V důsledku degradace turkmenského školství a kádrové politiky obou prezidentů se zemi nedostává specialistů příslušného technického zaměření.

Turkmenské oficiální kruhy navíc doposud nepustily do svého plynárenského průmyslu prakticky žádné zahraniční investory kromě Číny, přičemž vstup

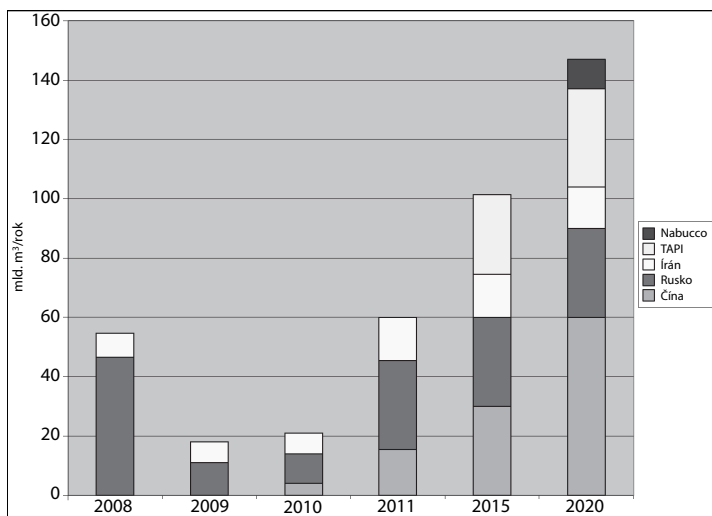
⁷ *Nejtral'nyj Turkmenistan*, 12. dubna 2009.

⁸ *Turkmenistan.ru*, 17. září 2010 a 28. října 2010.

⁹ Viz mj. článek autora o turkmenských elitách. Slavomír Horák, „The Dynamics of Turkmen Post-Soviet Elites“, *The China and Eurasia Forum Quarterly* 8, No. 3 (November 2010), 27–46.

čínských společností na naleziště Bagtyjarlyk na východě Turkmenistánu byl podpořen velmi štědrými úvěry.

Turkmenské vedení již několik let operuje s plánovaným navýšením domácí těžby plynu až na úroveň 120 mld. m³ ročně v horizontu nejbližších let.¹⁰ Jednotlivé propočty mohou být ještě vyšší, pokud Čína skutečně zvýší odběry z Turkmenistánu až na 60 mld m³. Realističtější odhady se však pohybují spíše okolo maxima 95 mld. m³ ročně.¹¹ Reálně lze předpokládat export ve výši přes 70 mld. m³, především v závislosti na objemech, jež budou odebírat Rusko a Čína, a také s ohledem na stavbu plynovodu Turkmenistán-Afghánistán-Pákistán-Indie (TAPI) (viz graf č. 1). V roce 2008, tj. před plynovou krizí, o níž ještě bude pojednáno dále, exportoval Turkmenistán ročně přibližně 54 mld. m³, z čehož přibližně 46 mld. m³ odebíral ruský Gazprom a 8 mld. m³ Írán.

Graf 1: Vývoj exportu zemního plynu z Turkmenistánu v mld. m³ (ideální varianta)

Zdroj: Vlastní obrázek s využitím dat International Energy Agency, Gazprom, CNPC, RFE/RL, Gundogar.org. Údaje pro rok 2012–2020 jsou nejvyšší oficiální plánované objemy; ve skutečnosti lze očekávat mnohem nižší údaje.

¹⁰ „Turkmenistan k 2010 roku uveličít dobačbu gaza do 120 mld. kubometrov“, *Nejtral'nyj Turkmenistan*, 5. května 2003.

¹¹ Siamak Adibi, „Development constrains limit Turkmen gas options“, *Oil & Gas Journal*, 26. dubna 2010.

Geopolitické změny v období let 2009 až 2011

V dubnu roku 2009 došlo dosud z ne zcela jasných příčin k incidentu na plynovodu Střední Asie–Centrum. V důsledku toho byly zcela přerušeny dodávky turkmenského plynu do Ruska. Jako viníka této „havárie“ označil Turkmenistán Rusko, které nemělo zájem na cenově nevýhodných dodávkách z Turkmenistánu.¹² Rusko naopak obvinilo Turkmenistán z nedostatečné údržby plynovodu. K havárii tak mělo dojít vlivem údajně náhlého poklesu tlaku v potrubí kvůli nedohodě s Turkmenistánem ohledně dodávek.¹³

Následkem této události v Turkmenistánu výrazně poklesl export plynu na cca 18 mld. m³ za celý rok 2009 (z toho na Gazprom připadlo cca 11 mld. m³ a na Írán 7 mld. m³). Tato roztržka výrazně snížila příjmy Turkmenistánu z exportu plynu a rozpočet Turkmenistánu se v důsledku této události ocitl v troskách.¹⁴ Dodávky do Ruska byly obnoveny na konci roku 2009, avšak v mnohem menším objemu než v období před touto krizí. Od roku 2010 může Rusko odebírat až 30 mld. m³ zemního plynu, avšak ve skutečnosti se pro rok 2010 jednalo přibližně o 10 mld. m³ a v nejbližších letech se tento objem bude sotva zvyšovat s ohledem na sníženou poptávku po plynu v Evropě a relativně vysokou cenou, za kterou Rusko turkmenský plyn odebírá. Stávající výše odběru zemního plynu tak má spíše politický význam – udržet plynárenské kontakty Ruska s Turkmenistánem tak, aby nedošlo k úplné reorientaci turkmenského plynu na jiné trhy.

Snížení odběrů zemního plynu ze strany Gazpromu vedlo k zásadním změnám turkmenské plynárenské strategie, především ve dvou vzájemně propojených směrech. Za prvé došlo k akceleraci budování příslušné infrastruktury, přestože se ne vždy jedná o krok iniciovaný turkmenským vedením, jak bude ukázáno níže. Tato stavba se týkala především vybudování nové plynovodní trasy do Číny a také další spojnice do Íránu. Za druhé zaujal Turkmenistán mnohem aktivnější úlohu při jednání o budování navazující dopravní infrastruktury. Tuto skutečnost lze považovat za přelomovou, neboť až dosud se turkmenští prezidenti a jejich poradci s ohledem na trpkou zkušenost se zajištěním tranzitu exportovaného plynu

¹² Ještě před vypuknutím ekonomické krize nabídlo Rusko Turkmenistánu a dalším středoasijským zemím formulaci tvorby cen ve smyslu tehdejší evropské ceny mínus náklady na tranzit (tehdy cca 360 USD za 1000 m³). Mezitím ovšem ceny zemního plynu pro Evropu výrazně poklesly (na cca 280 USD za 1000 m³), zatímco Turkmenistán trval na původní ceně.

¹³ V tomto případě by se jednalo o analogii rusko-ukrajinského a rusko-běloruského plynárenského sporu z let 2006–2009 s tím, že v roli tranzitéra a protestujícího proti zvýšeným cenám tentokrát vystupuje Rusko.

¹⁴ Aiša Berdyjeva, „Turkmenija gotova k ljubym maršrutam eksporta svoego gaza“, *Deutsche Welle*, 19. září 2010, <http://www.gundogar.org/?013049970000000000000011000000>.

ke koncovým spotřebitelům v 90. letech drželi prodeje zemního plynu na vlastních hranicích tomu, kdo bude disponovat příslušnou infrastrukturou, na kterou bude případně napojena vnitroturkmenská potrubní síť. Změna této strategie je patrná především u projektů plynovodu do jižní Asie a především do Ázerbájdžánu.¹⁵ Tyto plány jsou sice i nadále značně vzdálenou a nejistou perspektivou, zároveň se ale jedná o nejvíce perspektivní projekty z hlediska případných příjmů pro turkmenský státní rozpočet a, v první řadě, pro osobní příjmy prezidenta a jeho početné rodiny.

Geopolitika turkmenských plynovodů

Na konci roku 2009 tak proběhla zásadní proměna geopolitického postavení Turkmenistánu. V krátkém sledu za sebou byla otevřena první větev plynovodu Čína–Turkmenistán a nový plynovod z jižního Turkmenistánu do severovýchodního Íránu. Tímto se zvýšila dostupná potenciální roční kapacita pro dopravu turkmenského plynu na export prozatím na cca. 79 mld. m³, z toho na plynovod Střední Asie–Centrum připadalo cca. 46 mld. m³, plynovod Turkmenistán–Írán ve dvou větvích celkem cca 20 mld. m³ a plynovod Turkmenistán–Čína dočasně cca 13 mld. m³. Snaha o urychlené otevření alternativních tras ze strany Turkmenistánu tak korelovala s již ohlášenými termíny dokončení některých dalších projektů. Turkmenské vedení se od přerušení dodávek do Ruska snažilo odstranit veškeré technické i byrokratické překážky, které by bránily Číně v úspěšném dokončení projektu.¹⁶

Rusko se tzv. incidentem z března 2009 stalo v očích turkmenského vedení značně nespolehlivým partnerem. Zvýšily se byrokratické obstrukce vůči ruským společnostem – například komplikacemi při vydávání vstupních víz pro zástupce Gazpromu. Tento výpadek se podařilo nahradit do určité míry až na počátku roku 2010.

Výpadek exportu plynu však znamenal i výpadky na příjmové straně turkmenského rozpočtu a stále se rozšiřující vládní elity. První faktor výrazně ovlivnil mj. závazky zahraničním stavebním firmám v Turkmenistánu kromě několika prominentních.¹⁷ Výpadek neoficiálních příjmů rodině prezidenta a jeho četným příbuzným však může ohrozit stabilitu turkmenského režimu. Je otázkou, zda si tuto skutečnost turkmenské vedení uvědomuje dostatečně a zda také výnosy

¹⁵ Aleksej Grivač, „Ne nejtral'nyj Turkmenistan. Aščabad načal iskat' partnerov dlja transkaspjiskogo proekta“, *Vremja Novostej*, 25. listopadu 2010.

¹⁶ Konzultace autora na velvyslanectví Číny v srpnu 2009.

¹⁷ „Zrimyje i nezrimyje itogi 2010 g.“, *Chronika Turkmenistana*, 18. ledna 2011.

z případných konkurenčních projektů budou (s ohledem na nutnost splácení úvěrů a financování stavby další infrastruktury) natolik výnosné, aby případné výpadky dodávek do Ruska nahradily. Budoucnost ruského vektoru dodávek plynu je tak patrně největším otazníkem turkmenské energiepolitiky až do otevření dalších exportních tras.

V roce 2010 prošlo z Turkmenistánu plynovodem do Číny okolo 5–7 mld. m³ paliva, nicméně v plánu je postupné navýšení těžby na nalezišti Bagtyjarlyk (plně kontrolovaném Čínou) a, po spuštění plynovodu na plnou kapacitu, export až 40 mld. m³ ročně. Lze předpokládat, že po stavbě druhé fáze plynovodu do Číny v roce 2013 s kapacitním navýšením 30–40 mld. m³ se bude exportní potenciál Turkmenistánu pohybovat na úrovni méně než 100 mld. m³ ročně, tedy stále ještě pod avizovanou hladinou 120 mld. m³.

Navíc vedení v Pekingu uvolnilo v roce 2009 Turkmenistánu úvěr více než 4 mld. USD na rozvoj těžby na jednom z největších perspektivních nalezišť v Turkmenistánu Jižní Jolotan. Toto naleziště by tak mělo uspokojit již ohlášené zvýšení poptávky Číny po turkmenském plynu. Rozšířeným plynovodem Turkmenistán–Čína by podle předběžných dohod z července 2010 mělo být ročně transportováno až 60 mld. m³ středoasijského zemního plynu, z čehož by 50 mld. m³ bylo alokováno pro turkmenský plyn.¹⁸ S ohledem na poskytovatele úvěru je pravděpodobné, že objem těžby na Jižním Jolotanu bude určen především k pokrytí dodávek do Číny. Tím se omezuje střednědobé využití tohoto bohatého naleziště pro ostatní potenciální odběratele, především Indii a Evropu.

Otevření plynovodu z Turkmenistánu (a obecně produktovodů ze Střední Asie do Číny) znamená pro Peking určité uvolnění v dopravě strategických surovin v klíčových úžinách jihovýchodní Asie. Právě pásmo středoasijských států, které se nestaví proti čínským zájmům, i jejich výhodná geografická poloha mohou do budoucna umožnit Číně případné prodloužení stávajících produktovodních tras z Blízkého východu přes Střední Asii až do západní Číny. Jakkoliv je tato otázka spíše strategická než taktická, z dlouhodobého hlediska se tato myšlenka nezní jako utopie. Oproti transportu surovin po moři bude muset Čína vyjednávat nejen s odběratelskými státy, ale i tranzitními. V tomto směru však Číně nahrává její štědrá úvěrová politika a také další ostrakizace Íránu, jehož export by v případě pokračování mezinárodních sankcí mohl dále prohloubit svou orientaci na Čínu jako spolehlivého odběratele svých surovin. K tomu by došlo v případě dlouhodobých výpadků obchodní výměny Íránu s dalšími zeměmi či v případě zablokování transportu energetických surovin z Perského zálivu či Arabského moře. Většinu

¹⁸ Jazmurad Chummedov, „Kitaj pokupajet Turkmenistan“, *Vremja Vostoka*, 5. července 2010.

středoasijských států lze prozatím poměrně snadno manipulovat úvěrovou politikou. Ta navíc napomáhá realizaci čínského zboží (jakkoliv v relativně zanedbatelných objemech z hlediska celkového vývozu Číny) na středoasijských trzích.

Právě v tomto řetězci by mohl Turkmenistán (z čínského pohledu) sehrát klíčovou roli jako surovinová základna Číny i jako budoucí tranzitér pro surovinovou produkci z Íránu. Lze se domnívat, že Čína je schopna svou úvěrovou politikou z velké části kontrolovat turkmenské elity i export turkmenského plynu ve svůj prospěch, což se prozatím nepodařilo Rusku ani Íránu, o Evropské unii nemluvě. Politikou vymáhání úvěrů může čínská strana tlačit Turkmenistán k výhodným (ze svého hlediska) cenám za export plynu, stejně jako ke splnění podmínek splácení štědrých úvěrů na nákup čínského zboží, služeb a technologií.¹⁹ Prakticky větší část turkmenských tržeb z prodeje plynu se tak vrátí zpět do Číny v podobě splátek úvěrů. Z hlediska turkmenské elity proto nelze výpadky v dodávkách do Ruska plně nahradit navýšením vývozu do Číny, jakkoliv výrazně posílila vyjednávací pozice Turkmenistánu vůči Rusku.

Turkmenistán zároveň zahájil diplomatickou ofenzívu ohledně stavby nových plynovodů, a to zejména ve dvou směrech: západním do Balkánského welayátu (oblasti) a dále na západ; a jižním směrem do Afghánistánu a dále do jižní Asie.

Právě se zástupci Afghánistánu, Pákistánu a Indie došlo v letech 2009 a 2010 k intenzifikaci rozhovorů o stavbě plynovodu TAPI s přepravní kapacitou 30 mld. m³ zemního plynu ročně, které vyvrcholily podpisem příslušné rámcové dohody v prosinci 2010 v Ašgabat. Hodnocení možností a limitů stavby a provozu tohoto plynovodu se v expertním společenství značně liší podle zastávané pozice. Ruský pohled je spíše skeptický, zvláště proto, že se jedná o krok k demonopolizaci turkmenského exportu ruským směrem.²⁰ Naopak západní, zejména američtí, a také indičtí autoři považují vybudování podobného plynovodu za krok k potenciální stabilizaci Afghánistánu a vytvoření pro Washington geopoliticky výhodného dopravního propojení mezi Střední Asií a Jižní Asií.²¹ Lze konstatovat, že skutečná realizace i udržení podobného plynovodu v provozu bude velmi záležet na vnitřních poměrech Afghánistánu po plánovaném odchodu amerického vojenského kontingentu ke konci roku 2014. Jisté je, že se jedná z hlediska

¹⁹ Podle různých odhadů se cena za dodávky plynu pohybuje okolo 90–140 USD za 1000 m³, Írán odebrává plyn za 140–180 USD, zatímco u ceny pro Rusko se v různých zdrojích spekuluje o ceně mezi 180–250 USD.

²⁰ Dmitrij Verchoturov, „Gazoprovod cherez Afganistan – avarijnaja otmena?“, *Afganistan.ru*, 2. září 2011.

²¹ S. Frederick Starr, *Afghanistan Beyond the Fog of Nation Building: Giving Economic Strategy a Chance* (Washington: Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, January 2011), 14–15 a 21.

potenciálních investorů o krajně rizikový projekt, a tak miliardy dolarů na jeho stavbu bude nutno sehnat spíše z vládních zdrojů (včetně rozvojových bank ovládaných státními zdroji) než ze soukromých rukou. I v případě nepříznivého vývoje v Afghánistánu (ovládnutí částí jižního Afghánistánu Tálibánem či jinými veliteli) bude sice tento plynovod vysoce zranitelný, avšak očekávané příjmy z tranzitu mohou hrát výraznou roli při financování jeho stavby i provozu, ať již bude území okolo plynovodu ovládat kdokoli. Právě finanční stránka může hrát dokonce stabilizující roli v příslušných regionech. Na druhé straně zůstává pro všechny zúčastněné strany vysoké riziko, že kvůli lokálním či regionálním neshodám mezi polními veliteli, faktickými vládci fragmentovaného afghánského jihu, se zranitelný plynovod stane terčem diverzních útoků. Přes veškerá rizika lze však očekávat další úsilí o zahájení jeho stavby s podporou USA i Číny, která má zájem na stabilizaci svého spojence v Pákistánu. Rostoucí vliv Číny v Turkmenistánu navíc zajišťuje, že by dodávky neplynuly proti zájmům Číny, respektive proti plynulosti dodávek plynovodem Turkmenistán–Čína. Je však otázkou, zda úvěr poskytnutý Čínou na průzkum plynového pole Jižní Jolotan – hlavní zdrojnice pro TAPI – bude dostačující vedle prioritních dodávek do Číny také pro pokrytí dodávek pro TAPI.

Nelze přitom pochybovat o významu této spojnice pro samotný Turkmenistán z hlediska jeho geopolitické přitažlivosti. S ohledem na výhledové objemy těžby v zemi, které budou patrně nižší než možnosti přepravy (viz tabulku č. 1), bude snaha dostat se k turkmenskému plynu mnohem obtížnější než v současnosti.

Již dnes je tedy jisté, že boj o turkmenský plyn se nebude odehrávat pouze na úrovni budování infrastruktury, ale na dalším boji mezi jednotlivými odběrateli. Z evropského hlediska bude negativem především nedostavěná infrastruktura v době případného spuštění TAPI i rozšíření plynovodu Turkmenistán–Čína.

Tabulka č. 1 dále ukazuje, že Čína má přes nespokojenost Turkmenistánu s dodávkami do Říše středu momentálně potenciál stát se největším reálným dovozcem turkmenského plynu, zatímco role Ruska bude spíše upadat, třebaže nabízí za turkmenský plyn fakticky nejvyšší cenu. Přesto je udržení ruských odběrů ve střednědobém horizontu v zájmu turkmenské vládnoucí elity i režimu prezidenta Berdimuhamedowa, neboť především tento export je výdělečný a tím i zajišťující dostatečné příjmy.

Írán bude prozatím sloužit jako doplňující a lokální odbytiště, nicméně nelze předpokládat, že by bylo možné do budoucna využít zdroje turkmenského plynu pro jeho tranzit přes Írán do Turecka a do Evropy, i kdyby byla postavena příslušná infrastruktura. Podobná situace je však i s turkmenskou orientací na Transkaspický plynovod, jak bude ještě ukázáno níže.

Mapa stávajících a perspektivních směrů vývozu zemního plynu z Turkmenistánu
Zdroj: Canadian Centre for Policy Alternatives.

Tab. 1: Přehled exportních závazků Turkmenistánu

Země	Max. objem dodávek (mld. m ³ /rok)	Existující plynovody	Přepravní kapacita (propustnost) plynovodů (mld. m ³ /rok)	Objem dodávek v roce 2010 (mld. m ³ /rok) (předpoklad)	Průměrná cena v roce 2010 (USD/1000 m ³) (odhad)
Rusko	80	Střední Asie–Centrum I–IV	55	10	180–250
Írán	20	Kurt–Kuj–Korpedže Dauletabad–Changírán	8 12	9–10 (celkový objem za obě trasy)	140–180
Čína	40	Turkmenistán–Čína 1. fáze (od r. 2010) 2. fáze (od r. 2012)	13 40	5–7	90–140
EU	10 (příslib)	?	–	–	–
Celkem	150		88 115		

Zdroj: *Kommersant*, 15. dubna 2010; *Vremja Vostoka*, 9. února 2011; *Moskovskije Novosti*, 28. dubna 2011; Gazprom; CNPC.

Tab. 2: Projektované a uvažované plynovody

Směr	Název	Plánovaná kapacita (mld. m ³ /rok)	Plánované datum realizace
Ázerbájdžán–Turecko–Evropa	Transkaspický plynovod Baku–Erzurum – rozšíření Nabucco Erzurum–Baumgarten	30	2014–2018
Pákistán, Indie	Turkmenistán–Afgánistán–Pákistán–Indie	30	2014–2018
Rusko	Kaspický pobřežní plynovod	10 (možnost navýšení až na 20)	Realizace odložena
Írán–Turecko–Evropa	Turkmenistán–Írán–Turecko	30	?
Celkem		100 (110)	

Zdroj: Vlastní tabulka autora na základě dat z *Eurasia Energy Observer*, 24. ledna 2011; *GlobalGas Transport*; *Gazprom*; *Rodon.org*, 27. ledna 2010.

Evropa a změny turkmenské energiepolitiky

Z hlediska Spojených států a Evropy se geografie turkmenského exportu zatím nevyvíjí zcela příznivě. Ašgabat se sice přihlásil k podpoře exportu v evropském směru, nicméně děje se tak spíše jen na deklaratorní úrovni.²² Stejně tak se nepodařilo se z tohoto trhu plně vytlačit Rusko, kde lze navíc očekávat silnou opozici proti pokládání plynovodů v Kaspickém moři. Čínský vektor značně posílil, jakkoliv příjmy z exportu nejsou pro turkmenskou stranu atraktivní. A v neposlední řadě se nepodařilo izolovat ani Írán. Obchod mezi Turkmenistánem a Ruskem byl sice výrazně omezen, nicméně tento proud nebyl zcela přerušen a ani nenařušil výrazný ruský podíl na dodávkách plynu pro Evropu. Obchod mezi Čínou a Turkmenistánem vykazuje známky expanze, živěné čínskými finančními toky do regionu, a plynovod TAPI, podporovaný americkými zájmy za tichého souhlasu Pekingu, vede daleko od evropských spotřebitelů.

Zvýšení importu turkmenského plynu do severovýchodních oblastí Íránu umožní této zemi do budoucna navýšit vlastní exportní potenciál. V krátkodobém až střednědobém horizontu lze s relativně nízkými náklady rozšířit plynovod do Turecka, dokončit plynovod do Pákistánu a případně i do Indie.

²² M. K. Bhadrakumar, „Russia, China, Iran Redraw Energy Map“, *Asia Times*, 8. ledna 2010, http://atimes01.atimes.com/atimes/Central_Asia/LA08Ag01.html.

Klíčovým pozitivním signálem pro USA i Evropu byl domnělý příklon prezidenta Berdimuhamedowa ke spolupráci na projektu Transkaspického plynovodu s napojením na jihokavkazský plynovod a plynovod Nabucco. Tomuto příklonu napomohlo rozčarování turkmenské energiepolitiky z uvědomění negativ, jež s sebou nese pokračující přílišná reorientace turkmenského exportu čínským směrem. Zde se v průběhu roku 2010 a 2011 plně ukázalo, že východní vektor exportu plynu není pro Turkmenistán příliš atraktivní z hlediska reálných příjmů. Tato nespokojenost s novým hlavním obchodním partnerem se v roce 2010 projevila především zvýšenou snahou prezidenta Berdimuhamedowa o další diverzifikaci exportních tras. V červnu 2010 tak byla zahájena odkládaná stavba vnitroturkmenského plynovodu Východ–Západ o kapacitě 30 mld. m³, přičemž v plánu bylo pokračování tohoto plynovodu buď severním směrem prostřednictvím Kaspického pobřežního plynovodu (memorandum o jeho stavbě bylo podepsáno ještě na jaře 2007 mezi Ruskem, Kazachstánem a Turkmenistánem), případně pomocí hypotetického napojení přes Kaspické moře do Ázerbájdžánu a do Evropy. Fakt, že ruský prezident Dmitrij Medveděv byl v době své návštěvy v Ašgabat v říjnu 2010 nucen konstatovat zmrzení projektu Kaspického pobřežního plynovodu, otevírá Turkmenistánu možnost vybudování plynovodního spojení směrem na západ. Tato stavba by podle mínění některých prozápadních expertů mohla výrazně vytlačit Rusko z turkmenského trhu.²³ A také do určité míry omezit nebo přinejmenším zbrzdit rostoucí čínský podíl na turkmenském obchodu s plynem. Plánovaná kapacita plynovodu Východ–Západ, stejně jako případného plynovodu přes Kaspické moře, by byla dostatečná pro naplnění plánovaného plynovodu Nabucco.

Za současné situace, kdy Rusko v podobě Gazpromu odmítá zvýšení odběrů turkmenského plynu, Írán je schopen pouze omezeného odběru a Čína se ukazuje jako nevýhodný partner, se evropský směr pro prezidenta Berdimuhamedowa stává navenek stále atraktivnější. Na summitu prezidentů kaspických zemí v Baku v listopadu 2010 tak prezident Berdimuhamedow podpořil myšlenku Transkaspického plynovodu bez ohledu na konečnou úpravu otázky právního statusu Kaspického moře.²⁴ V otázce stavby potrubí došlo k v posledních letech k určitému posunu a po několika ázerbájdžánsko-turkmenských schůzkách se již otázka budoucího statusu Kaspického moře z hlediska stavby plynovodu nezdá být nepřekonatelnou překážkou. A to dokonce navzdory Teheránské deklaraci, na níž

²³ Vladimír Socor, „Turkmen Gas Export Diversification: An Overview“, *Eurasian Daily Monitor*, 8. června 2010.

²⁴ Sergej Rasov, „Rossija poterjala Turkmeniju“, *CA News*, 22. listopadu 2010, <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1290403320>.

logicky poukazují Rusko i Írán ve snaze zablokovat realizaci tohoto plynovodu.²⁵ Pozice Turkmenistánu zůstávala dlouho nejasná, nicméně právě summit v Baku v listopadu 2010 ukázal, že Turkmenistán prosazuje vybudování plynovodu bez ohledu na Teheránskou deklaraci i zájem ostatních států kromě dvou zainteresovaných. Z hlediska Evropy je navíc pozitivní již zmíněný aktivnější přístup turkmenské strany k budování dopravní infrastruktury.

Tyto pozitivní signály však při bližším zkoumání mohou vést k řadě dezinterpretací a falešným nadějím. Především doposud nebyla dána z turkmenské strany žádná garance, že se pro toto potrubí najde volný zemní plyn. Rozvoj případných zdrojů z naleziště Jižní Jolotan je, jak již bylo řečeno, momentálně vázán na čínské financování.

V případě plynovodu Východ–Západ navíc není vyloučena ani možnost vedení plynu reversní cestou, tj. směrem na východ s napojením kaspických nalezišť opět na čínské plynovody. Turkmenský operátor Turkmengaz má podle nového zákona právo přednostně vykupovat veškerý zemní plyn vytěžený v zemi.

Iniciativy prezidenta Berdimuhammedowa, které mají signalizovat jeho příklon k Evropě, jsou také neseny zcela v duchu turkmenské politické kultury, která se vyznačuje pořádáním pompézních, v zásadě však nic neříkajících akcí. V únoru 2011 tak byla provedena mediálně velmi sledovaná konference na téma ekologické bezpečnosti Kaspického moře. Podobnou konferenci však lze jenom těžko interpretovat jako důkaz zeleného smýšlení prezidenta Turkmenistánu. Lze očekávat, že v případě realizace Transkaspického plynovodu budou ekologické požadavky v lepším případě obcházeny či dodržovány pouze navenek. Podobně vyzněla i snaha o vytvoření atraktivní image Turkmenistánu jako země otevřené zahraničním investicím organizací velké propagační akce v Singapuru v březnu 2011.²⁶ Na obou těchto akcích zazněly projevy prezidenta Berdimuhammedowa o preferenci evropského směru exportu turkmenského zemního plynu. S ohledem na předpokládané nízké objemy dodávek – přislíbena je prozatím cca 10 mld. m³ – však i v případě stavby tohoto plynovodu nepůjde o žádnou průlomovou záležitost kompenzující

²⁵ Vopros stroitel'stva truboprovodov po dnu Kaspija principialen dlja Turkmenistana, *Turkmenistan. ru*, 18. listopadu 2010, www.turkmenistan.ru/ru/articles/35420.html. Tento dokument o Kaspickém moři z října 2007, který podepsalo všech pět kaspických států, uzavírá, že žádný ze států nebude stavět podmořská potrubí až do úplného vyjasnění o statusu moře. Přitom právě Írán, Turkmenistán a Ázerbájdžán mají různé pohledy na tento status. Zatímco Ázerbájdžán podporuje sektorové rozdělení podle vzoru vlastních dohod s Ruskem a Kazachstánem, Írán chce paritní využití moře na pětiny. Shrnutí iránského pohledu viz Sejjed Rasúl Mousaví, „The Future of the Caspian Sea after Tehran Summit“, *The Iranian Journal of International Affairs* XXI, No. 1–2 (Winter–Spring 2008–2009), 27–42.

²⁶ Viz stránku <http://www.turkmenistan-asia.com>.

ztrátu ruského vektoru turkmenského exportu plynu. Tato velkorysá prohlášení lze spíše vnímat jako signál směrem ke stávajícím i potenciálním partnerům mimo Evropu.

Otázka vztahů s Ázerbájdžánem se v energetice koncentruje okolo vyřešení otázky sporných nalezišť Azeri, Kjapaz a Čirag (Serdar v turkmenské verzi) a očekávané dohody o položení plynovodního potrubí spojujícího obě země po dně Kaspického moře. Přestože prezident Berdimuhamedow prohlásil, že problémy ve vztahu s Ázerbájdžánem jsou spíše technického rázu, Turkmenistán již oznámil, že bude podávat otázku sporných nalezišť v Kaspickém moři k arbitráži, její výsledek je ale nadále nejistý a bude dost možná odpovídat hře s nulovou sumou. Optimismus ohledně dohody obou zemí na opačných stranách Kaspiku a tím i ohledně vytvoření příslušných dopravních kapacit směrem do Evropy tak stále není zcela na místě. Jakkoliv se mohou obě sporné otázky v ázerbájdžánsko-turkmenských vztazích (delimitace nalezišť i budování plynovodů) posuzovat odděleně, výsledek jednání o stavbě plynovodu bude zcela jistě záviset na řešení otázky sporných nalezišť. Navíc dokud není dohoda mezi Ašgabatem a Baku hotová, obě největší kaspické velmoci – Rusko i Írán – budou vyvíjet maximum úsilí, aby stavbě plynovodu zabránily. Rusko však snížením svých odběrů od Ašgabatu od roku 2009 z větší části ztratilo páky vlivu na Turkmenistán.²⁷ Zcela aktuálně se tak zdá, že z hlediska Ruska i Íránu je jednodušší nátlak na Ázerbájdžán, pro nějž není Transkaspický plynovod otázkou strategické důležitosti. V tomto světle je také možno vidět některá prohlášení ázerbájdžánských vysokých činitelů z poslední doby o neperspektivnosti tranzitu turkmenského plynu přes Ázerbájdžán.²⁸

Nevyjasněné vztahy s Ázerbájdžánem, nejistota turkmenských zdrojů a jejich rozvoje a také rostoucí konkurence exportních tras jsou tedy největšími překážkami pro stavbu Transkaspického plynovodu. Z hlediska Evropy není Turkmenistán nadále ochoten (a patrně ani schopen) garantovat dodávky plynu, pokud nebude postaveno potrubí k jeho vlastním hranicím. I v tomto případě však bude nutno pamatovat na pravděpodobný převis poptávky po turkmenském plynu nad nabídkou, danou úrovní těžby v Turkmenistánu, zejména plynu, který bude mít k dispozici Turkmengaz. Bez tvrdých garancí dodávek plynu však nebude fakticky možné,

²⁷ Jednoznačně se tato skutečnost ukázala v souvislosti s nenadálým ukončením činnosti mobilního operátora MTS v Turkmenistánu, zčásti vlastněného ruskými společnostmi. Tento krok do značné míry svědčí o vztahu Turkmenistánu k zahraničním investicím. Přízeň turkmenského vedení je tak úzce spojena s jeho rozmary a kvalitou politiky vůči Turkmenistánu ze strany vnějšího hráče (v tomto případě Ruska s jeho oslabenou pozicí v Turkmenistánu).

²⁸ Rafael Mustafajev a İlham Şaban, „Transkaspiskij truboprovod Azerbajdzanu ni k čemu“, *IA Regnum*, 5. srpna 2010, <http://www.gundogar.org/?01304982700000000000011000000>.

aby banky poskytly úvěry na vybudování Transkaspického plynovodu. Fakt, že stavba plynovodu je i nadále nejistá, přináší konkurenční výhodu dalším hráčům v regionu, zejména tedy Rusku (nehledě na snížení jeho vlivu v Turkmenistánu), Číně a Íránu.

Pokud tedy Evropa chce pomýšlet na perspektivu dovozu turkmenského plynu, bylo by potřebné rychlé a účinné jednání z pozice jednotné Evropy. Za příznivých okolností ze strany Turkmenistánu (ochota vést podobné rozhovory v souvislosti s problémy s Ruskem a s Čínou) by tento přístup mohl vést k vyrovnání handicapu zbývajících tří stran, které již disponují vlastním plynovodním spojením z Karakumu ve svém směru. To by však znamenalo nutnost postavit nejenom plynovod Nabucco do východního Turecka, ale také rozšířit Jihokavkazský plynovod z Ázerbájdžánu a vybudovat samotný Transkaspický plynovod. Všechny tři projekty jsou však prozatím ve fázi pouhého projektu a není vyřešeno ani jejich financování. Navíc téměř neřešitelnou se stává otázka účasti evropských společností na rozšíření těžby zemního plynu na Jižním Jolotanu a dalších ložiscích, kam Turkmenistán prozatím není ochoten pustit nikoho s výjimkou čínských společností.

V krátkodobějším horizontu se otevírá pouze omezená možnost přepravy zkapalněného zemního plynu z Turkmenistánu do Ázerbájdžánu. Dodávaný plyn by se upravoval přímo na speciálních tankerech, čímž by odpadla nutnost nákladné stavby terminálů na obou březích moře. Tento způsob však nese s sebou vysoké náklady na nákup tankerů a na samotný provoz při relativně malé kapacitě podobného spojení.²⁹

Při úvahách o Turkmenistánu jako zdroji dodávek zemního plynu pro Evropu je i nadále nutno brát v úvahu spolehlivost země jakožto dodavatele. Priority turkmenského vládce, který disponuje alternativními trasami, se totiž mohou výrazně měnit v závislosti na vztahu jednotlivých odběratelů vůči Turkmenistánu. Na příkladě rusko-turkmenských plynárenských vztahů se ukazuje, že Turkmenistán je schopen nejen změnit proud dodávek i spolehlivým partnerům, nýbrž že bude za své dodávky požadovat i alternativní benefity – například zdrženlivost, pokud jde o možnou kritiku politického, ekonomického či sociálního systému a klimatu v zemi, nebo dodatečné úvěry, či dokonce granty na levný nákup technologií či jiných produktů. Za tyto benefity je Turkmenistán schopen nabídnout i nižší cenu plynu – tak jako Číně.

²⁹ Odhaduje se, že by se podobným způsobem mohlo ročně přepravit cca 5 mld. m³ plynu, což není pro Turkmenistán ani pro Ázerbájdžán příliš zajímavé. Jinou možností je pomoci Turkmenistánu a Ázerbájdžánu v rozvoji LNG terminálů na březích Kaspického moře a přeprava zkapalněného plynu přes Kaspické moře. Kapacita této přepravy je však sporná, ekologická rizika poměrně vysoké (i s ohledem na pochybnou schopnost obou zemí dodržovat bezpečnostní předpisy).

Tato okolnost opět znevýhodňuje Evropu, jejíž někteří představitelé jsou vedeni snahou spojovat ekonomické otázky (obchod se zemním plynem, uvolnění dohody o partnerství s Turkmenistánem) s liberalizací tamního režimu a pokrokem v oblasti lidských práv. Evropa si tak bude muset v dlouhodobém měřítku vybrat mezi plynem či kritikou turkmenského režimu, s přihlédnutím k postojí svých konkurentů (zejména Číny a Ruska) v této otázce.

Pro Evropu sice existují alternativy pro případ problémů při realizaci Transkaspického plynovodu, avšak momentálně se nezdají být politicky průchozí, ačkoliv jak Írán, tak i Rusko by mohly být dokonce lacinějšími variantami technologicky složitějšího podmořského spojení. V íránském směru již existuje rámcová trojstranná dohoda mezi Tureckem, Íránem a Turkmenistánem o dodávkách plynu do Turecka, dosud však chybějí finance a studie proveditelnosti stavby příslušné infrastruktury. Politicky je tato varianta za současných okolností neproveditelná. Přesto je vhodné o této variantě v dlouhodobém měřítku uvažovat, pokud Evropa vážně uvažuje o diverzifikaci importu plynu mimo Rusko a zároveň nepřenechat podíl na turkmenském exportu Číně či Indii a Pákistánu. Pozice Ruska k tranzitu turkmenského plynu je značně problematická, neboť Rusko má spíše zájem prodávat vlastní plyn než sloužit jako tranzitní území. Navíc jde tato geograficky i technicky jednoduchá trasa zcela proti duchu evropské snahy o diverzifikaci importu plynu mimo Rusko. Na druhé straně lze Rusko i nadále považovat za spolehlivější ze dvou výše uvedených alternativ. Íránská trasa dopravy turkmenského plynu by tak měla být až třetí záložní variantou pro případ, že se realizace spojení přes Kaspické moře a jižní Kavkaz ukáže jako nemožná a zároveň se ani nepodaří dosáhnout dohody s Ruskem ohledně tranzitu.

Závěr

Export turkmenského plynu je orientován více směry, jakkoliv v případě úspěšného vybudování všech tří uvažovaných plynovodních spojení z Turkmenistánu do Evropy (plynovod přes Kaspické moře, z Baku do Turecka i vlastní Nabucco z východního Turecka do Evropy) by z Karakumu mohlo do Evropy perspektivně proudit cca 30 mld. m³ ročně. To odpovídá cca. 10 až 15 % očekávaného nárůstu evropské spotřeby, která by do roku 2030 měla stoupnout o více než 200–300 mld. m³ ročně. V ideálním a málo pravděpodobném případě by se po vybudování příslušné infrastruktury mohlo toto číslo zvýšit i na mnohem zajímavější dvojnásobek, a to pokud se podaří vytlačit nebo alespoň oslabit Čínu zajímavějšími nabídkami a také úvěry z Evropy, zamezením realizace dalších projektů, zejména ve směru do jižní Asie, a vybudováním tranzitního potrubí přes Írán nebo

dohodou s Ruskem o tranzitu turkmenského plynu do Evropy. Splnění těchto tří podmínek se však momentálně jeví jako krajně nerealistické, především z politických důvodů, jakkoliv z hlediska efektivity by se jednalo patrně o schůdnou variantu.

Přes výše uvedené problémy by však bylo jistě chybou vzdát se turkmenského plynu zcela. Turkmenistán spolu s Ázerbájdžánem, Íránem a Irákem by totiž měl patřit ke zdrojovým zemím tzv. Jižního koridoru. V této čtveřici však bude spíše doplňujícím, nikoliv klíčovým zdrojem, jenž navíc může snížit závislost Evropy na Rusku pouze částečně. Základní alternativní zemí je v tomto případě vedle Kataru především Írán (bez ohledu na politický režim), ať již budováním konvenčních plynovodů či investicemi do zkapalněného zemního plynu. Geopoliticky je však pro Evropu důležité rozvíjet západní orientaci turkmenského exportu (či alespoň jeho části). Průtahy okolo stavby plynovodu Nabucco a na něj navazujících větví (Jihokavkazský a Transkaspický plynovod) však šance Evropy s každým promarněným měsícem snižují. Navíc slábnoucí role Ruska v turkmenském exportu odvádí turkmenský plyn zcela mimo Evropu.

Geopolitická hra o Turkmenistán tedy, jak se zdá, dosahuje svého vrcholu. Pro Turkmenistán je hlavním omezením případné tvrdé prosazování již podepsaných závazků ze strany vnějších hráčů. Čína jako největší věřitel Turkmenistánu bude patrně schopna využít této výhody pro získání většího podílu na turkmenském exportu. Rusko může využít této karty pouze částečně, neboť otázka zadluženosti Turkmenistánu vůči Rusku je dodnes předmětem sporů a ani jedna strana tento problém na vzájemných jednáních nevynáší. Evropská unie v tomto směru nemá žádné páky a oproti ostatním hráčům může nabídnout pouze v dlouhodobém měřítku stabilitu prozatím stále jen hypotetických dodávek, jakož i relativně vysokou výkupní cenu.

V letech 2009 až 2001 se otevřelo Evropě dlouho očekávané okno k turkmenským surovinovým zásobám. Evropská reakce na tento zájem však není dostatečně rychlá a efektivní, přičemž vůči turkmenskému vedení neustalo vynášení nepřijemných otázek ohledně vnitřní politiky země a zůstal zachován pozitivní vztah vůči turkmenské komunitě v Evropě s většinou opozičními postoji vůči turkmenskému vládnoucímu režimu. V případě, že tato podmínka splněna nebude, okno se v následující letech opět uzavře, a to ve prospěch jiných hráčů. Větší část turkmenského plynu povede dlouhodobě především mimo Evropu bez velkých šancí získat část tohoto podílu zpět.